

نشریه علمی پدافند غیرعامل

سال سیزدهم، شماره ۴، زمستان ۱۴۰۱، (پیاپی ۵۲): صص ۹۴-۸۵

علمی-پژوهشی

پهنه‌بندی خطر وقوع زمین‌لغزش به روش آنبالاگان با استفاده از GIS (مطالعه موردی: حوضه آبریز دهستان تیان)

داریوش اقدامی تطفی^{*۱}

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۳۰

چکیده

لغزش، حرکت یکپارچه ناگهانی حجمی از خاک و مواد سطح دامنه‌هاست که به پایین‌دست دامنه‌ها منتقل می‌شود. در سال‌های اخیر وقوع زمین‌لغزش‌ها در مناطق شمالی کشور به دلیل تغییر کاربری اراضی تخریب جنگل و احداث جاده افزایش یافته است. زمین‌لغزش و ریزش‌های سنگی نمونه‌هایی از حرکات توده‌ای زمین هستند، زمین‌لغزش در جاده‌های کوهستانی و جنگلی از جنبه‌های مختلفی باعث بروز خسارت‌های مستقیم و غیرمستقیم می‌شود و خسارت‌هایی شامل ایجاد محدودیت در مدیریت و بهره‌برداری از جنگل، نابودی و تخریب رویشگاه‌ها را در پی دارد. همچنین علاوه بر تلفات جانی زمین‌لغزش خسارات مالی عمده، تلف شدن دام روستاییان و تخریب زیرساخت‌ها و زمین‌های کشاورزی را به همراه دارد؛ بنابراین با شناخت از زمین‌لغزش‌ها می‌توان از بروز آن‌ها جلوگیری کرد و زمین‌لغزش را تثبیت کرد. این تحقیق با روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از مشاهدات میدانی و مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای به بررسی حرکات دامنه‌ای در حوضه آبریز دهستان تیان پرداخته و با توجه به تحلیل نقشه زمین‌شناسی، گسل‌ها، توپوگرافی، شیب، جهت شیب، کاربری اراضی و تغییرات آن در سنوات گذشته مناطق مستعد وقوع زمین‌لغزش را بر پایه مدل آنبالاگان در ۱۵ واحد کاری پهنه‌بندی نموده و مناطق حساس را کاملاً شناسایی نموده است؛ لذا مناطق با خطر زیاد با مساحت ۱۶۰۶ هکتار معادل ۳۸ درصد، مناطق با خطر متوسط ۲۳۵۰ هکتار معادل ۵۶ درصد و مناطق با خطر کم ۲۱۹ هکتار معادل ۶ درصد مشخص گردید و درعین حال راهکارهای لازم و ضروری جهت کاهش خسارات و صدمات را ارائه داده است که این امر می‌تواند برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران را در عرصه‌های مختلفی چون مدیریت حفاظت خاک و منابع طبیعی، زیست‌محیطی، تعیین مسیر راه‌ها، پدافند غیرعامل (تسهیل مدیریت بحران، آمایش، مکان‌یابی و...) در حوضه آبریز دهستان تیان یاری نمایند.

کلیدواژه‌ها: زمین‌لغزش، مدل آنبالاگان، حوضه آبریز.

۱- مقدمه

زمین لغزش یک پدیده زمین‌شناسی است که شامل حرکت یک طبقه‌ی عریضی از زمین مانند سنگ‌های واریزه‌ای، فروافتادن سنگریزه‌های سطحی و یک اثر جاماندگی عمیق بر روی دامنه‌ها می‌باشد؛ بنابراین عمل نیروی جاذبه بر روی دامنه‌های پرشیب عمده‌ترین دلیل اولیه برای وقوع زمین‌لغزش‌هاست و آن را می‌توان بر روی ماسه‌ی سنگی، مارن، سنگ‌های آهک ماسه‌ای، کنگلومرا، رسوبات میوسن، رسوبات کرتاسه بالایی دید. قسمتی از کوه یا دامنه، چنانچه طبقه‌ی رویی قابل نفوذ و طبقه زیرین غیرقابل نفوذ باشد، در اثر بارندگی به حالت لغزنده درمی‌آید و در آن نتیجه خانه‌های مسکونی، جاده‌ها و درختان و غیره به پایین حرکت می‌کنند [۱].

زمین‌لغزش، به‌عنوان یکی از مخاطرات طبیعی همواره در سراسر جهان در حال رخ دادن بوده و از اهمیت زیادی برخوردار است [۲].

گرچه میزان خسارات اقتصادی ناشی از زمین‌لغزش در کشورهای پیشرفته بیشتر است، ولی طبق مطالعات انجام‌شده توسط مرکز مطالعات بلایای طبیعی سازمان ملل متحد برای بسیاری از کشورهای درحال توسعه‌ی این خسارات یک و دو درصد تولید ناخالص ملی آن‌ها است [۳]. به‌طور کلی، ایران به علت مساعد بودن شرایط جغرافیایی و فقدان مدیریت جامع محیط و عدم رعایت آستانه‌های محیطی به‌عنوان یک کشور پرخطر به شمار می‌رود، به‌طوری‌که از حدود ۴۳ خطر طبیعی و تا حدی با دخالت انسان تقریباً ۳۸ خطر در ایران شناسایی و ثبت شده و به علت تعدد، تنوع و تکرار و شدت وقوع خطرهای طبیعی و ناآرامی‌های محیط در ردیف ۱۰ کشور بلاخیز جهان قرار گرفته است [۴] و از طرفی با توجه به فراوانی زمین‌لغزش؛ لذا امروزه نیاز فزاینده‌ای برای مدیریت خطر زمین‌لغزش به‌صورت کمی و پهنه‌بندی آن وجود دارد [۵]؛ که تهیه نقشه وقوع خطر زمین‌لغزش، ابزاری اساسی برای فعالیت‌های مدیریت بحران در نواحی کوهستانی است [۶]. از جنبه دیگر امروزه رویکرد پدافند غیرعامل برای امور مختلف انسانی و طبیعی مورد تأکید می‌باشد و که یکی از جنبه‌های آن توجه به مکان‌یابی و مسیریابی، برنامه‌ریزی آمایش سرزمین، مدیریت بحران و... می‌باشد و از این حیث یکی از مقوله‌هایی که در مؤلفه‌های فوق‌الذکر نقش مؤثر دارد حرکات دامنه‌ای و زمین‌لغزش می‌باشد؛ لذا مطالعه دقیق و پهنه‌بندی مناطق دارای زمین‌لغزش علی‌الخصوص در مناطق مسکونی و مسیرهای مواصلاتی از این جنبه هم دارای اهمیت

می‌باشد.

بدین لحاظ هدف از این تحقیق شناخت و طبقه‌بندی مهم‌ترین عوامل مؤثر در ایجاد و تشدید زمین‌لغزش در حوضه آبریز دهستان تنیان بر اساس مدل آنبالاگان و نهایتاً تهیه نقشه پهنه‌بندی خطر و ارائه راهکارهای مدیریتی مناسب برای مهار و هم چنین پیش‌بینی وقوع آن در مناطق حساس می‌باشد.

۲- پیشینه پژوهش

در زمینه پهنه‌بندی حرکات دامنه‌ای و خطر وقوع زمین‌لغزش تحقیق‌های گوناگون به روش‌های مختلف انجام شده است که مواردی به شرح ذیل اشاره می‌شود:

۱. امیر حیدری و همکاران در تحقیقی در سال ۱۳۹۳ تحت عنوان «بررسی ناپایداری ژئومورفولوژیک دامنه‌ای به روش آنبالاگان با استفاده از GIS (مطالعه موردی: حوضه آبخیز کلات در ارتفاعات هزار مسجد)» ابتدا منطقه مورد را به ۲۶ واحد کاری تقسیم نمودند و سپس ضمن تهیه نقشه موضوعی مرتبط با عوامل ژئومورفولوژیک منطقه که مؤثر بر زمین‌لغزش می‌باشد (لیتولوژی، شیب، ارتفاع نسبی، کاربری و پوشش زمین، ناپیوستگی ساختاری و آب زیرزمینی) و تحلیل آن با استفاده از GIS نقشه پهنه‌بندی خطر در مقیاس خیلی زیاد "(۱۸/۵۲)٪"، زیاد "(۳۷/۳۰)٪"، متوسط "(۲۳/۸)٪" و کم "(۲۰/۳۸)٪" را طراحی و متناسب با راهکارهای کنترل و پیشگیری از خطر وقوع زمین‌لغزش را در منطقه مزبور ارائه دادند [۷].

۲. مددی در تحقیقی تحت عنوان «بررسی ناپایداری ژئومورفولوژیک گردنه صائین (بین شهر نیر و سراب، منطقه آذربایجان) در سال ۱۳۸۸ با استفاده از روش آنبالاگان» ابتدا منطقه مورد را به ۳۲ واحد کاری تقسیم نمودند و سپس عوامل تأثیرگذار در لغزش به‌صورت جداگانه در هر کدام از واحدهای کاری مورد ارزیابی قرار گرفت و پس از تحلیل نهایی مشخص شد که منطقه مزبور دارای ۵ پهنه خطر زمین‌لغزش شامل خطر بسیار بالا "(۲۳)٪"، خطر زیاد "(۲۴/۶)٪"، خطر متوسط "(۲/۱۱)٪"، خطر کم "(۱۸)٪"، خطر خیلی کم "(۱۴/۷۵)٪" از منطقه را به خودشان اختصاص داده‌اند [۸].

۳. مشمول و کیومرثیان در تحقیقی تحت عنوان «ارزیابی و پهنه‌بندی خطر زمین‌لغزش با روش Fuzzy-AHP در سال ۱۳۹۹ در محدوده پروژه آزادراه مراغه هشتگرد (قطعه دوم)» نشان دادند که عوامل مؤثر در وقوع زمین‌لغزش در منطقه شامل لیتولوژی،

داده‌ها و آمارهای هواشناسی مربوط به ایستگاه‌های هواشناسی و هیدرومتری موجود در حوضه و اطراف محدوده مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

مرحله دوم: بازدید و برداشت میدانی

در این مرحله ضمن بازدید میدانی از منطقه نسبت به برداشت اطلاعات مربوط به موقعیت عوارض و محدوده‌ها با کمک GPS، اندازه‌گیری شیب و راستای عوارض ژئومورفولوژیک و انتقال اطلاعات به منظور تهیه نقشه‌های مدنظر در محیط GIS انجام می‌گیرد.

مرحله سوم: تهیه نقشه‌های موضوعی و تجزیه و تحلیل نهایی داده‌ها

در این مرحله با کمک نرم‌افزارهای GIS همانند (Arc GIS، Global mapper، surfer) نقشه‌های موضوعی لیتولوژی، توپوگرافی، هیدولوژی، کاربری و پوشش گیاهی و... تهیه و نهایتاً با توجه به شاخص تعریف شده در مدل آنبالاگان نسبت به تحلیل و رتبه‌بندی اقدام و در نهایت نقشه پهنه‌بندی خطر تهیه می‌گردد (شکل ۲).

شکل (۲): مراحل انجام تحقیق

۲-۴- پهنه‌بندی زمین‌لغزش به روش آنبالاگان

آنبالاگان در سال ۱۹۹۲ روش کمی را برای محاسبه خطر زمین‌لغزش در منطقه‌ای از هیمالیا ارائه نمود. در این روش در محدوده‌های همگن از نظر شیب و جهت شیب (واحدهای دامنه-ای)، پارامترهای سنگ‌شناسی، عوارض ساختاری، ریخت‌شناسی شیب، ارتفاع نسبی، کاربری و پوشش گیاهی و شرایط آب زیرزمینی برداشت می‌شوند. ملاک امتیازدهی به گونه‌ای است که

فاصله از گسل، هندسه شیب، ارتفاع، کاربری و پوشش زمین، فاصله از آبراهه‌ها و فاصله از راه می‌باشد [۹].

۴. آنبالاگان در تحقیقی به شناسایی عوامل مؤثر در وقوع زمین‌لغزش در ناحیه کوهستانی کاتوگودام- ناتیپال در کوه‌های هیمالیا و پهنه‌بندی آن با استفاده از فاکتور ارزیابی خطر زمین‌لغزش پرداخته است [۱۰].

۳- منطقه مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه شامل حوضه آبریز تنیان که از لحاظ تقسیمات کشوری در بخش میرزا کوچک شهرستان صومعه‌سرا از استان گیلان و در عرض‌های جغرافیایی ۳۷ درجه و ۱۶ دقیقه تا ۳۷ درجه و ۲۰ دقیقه شمالی و طول‌های جغرافیایی ۴۹ درجه و ۰۳ دقیقه تا ۴۹ درجه و ۱۴ دقیقه شرقی قرار گرفته است که از شمال به ماسال، از جنوب شرق به فومن و جنوب غرب به ماسوله، از شرق به گوراب زرمیخ و از مغرب با دهستان سیاه رود از بخش سردار جنگل شهرستان فومن هم‌جوار است (شکل ۱)

شکل (۱): موقعیت منطقه مورد مطالعه

۴- روش تحقیق

۴-۱- مراحل انجام تحقیق

مرحله اول: مطالعات کتابخانه‌ای و تهیه اسناد مورد نیاز

جهت دستیابی به یک دید کلی و اشرافیت به ادبیات موضوع تحقیق ابتدا اطلاعات لازم از منابع موجود در کتاب‌های دانشگاهی، مقالات علمی، مراکز پژوهشی و تحقیقاتی و همچنین از سایت‌های معتبر همانند (ngd.ir پایگاه ملی داده علوم زمین) [۱۱] شامل نقشه‌های توپوگرافی ۱:۵۰۰۰۰، نقشه‌های زمین‌شناسی، shape file کاربری اراضی، تصاویر ماهواره‌ای،

آن‌ها منظور شده است.

افزون بر طبقات سنگ آهک فوق میان لایه‌هایی از سنگ‌های آتش‌فشانی با ترکیب کالکو آلکان در رده سنگ‌های بازالتی و آندزیتی دگرسان (۲pzv) در بخش‌های فوقانی واحد pz مشاهده می‌گردد. در محل تطف رود آلیان که در فاصله ۶km جنوب تنیان قرار دارد سنگ آهک فسیل دار گوشتی رنگ و کریستالیزه ضخیم لایه و بسیار سخت سیلتی از نوع بیو میکرایت مملو از آثار فسیلی (۱۳D) قابل مشاهده است که سن آن دونین بالایی است.

ردیفی از کنگلومرا، سنگ ماسه قهوه‌ای (سنگ ماسه کوارتز آرنایتی) و سیلتستون‌های ضخیم لایه گاه در بخش‌هایی از سنگ آهک دولومیتی (PSd) همراهی می‌گردد. طبقات ستبر از کنگلومرا با قطعاتی با قطر متوسط ۳ cm با جور شدگی خوب و گرد شدگی ضعیف تا متوسط و کرویت متوسط تا خوب با ترکیبی از ماسه و سیلت کانه دار که به‌سوی بالا به طبقات سنگ ماسه آرکوزی ضخیم لایه و سیلت‌های آرژیلی لایه تبدیل می‌شود.

در بخش بالا، طبقات ستبر لایه از سنگ آهک دولومیتی و لایه‌هایی از ماسه‌سنگ کوارتز آرنایت شیری‌رنگ از مهم‌ترین واحدهای سنگی در پخش‌های باختری و جنوب باختری است که با توجه به ویژگی‌های چینه‌ای هم‌ارز سازند درود محسوب می‌گردند. همبری این واحد در پایین در بیشتر بخش‌ها پوشیده است. ولی در جنوب باختری ناحیه مورد بررسی با همبری از نوع هم‌شیب با نبود زمانی (paraconformity) بر روی دگرگونی‌های پالئوزوئیک قرار می‌گیرند. در باختر ناحیه مورد مطالعه یک سری سنگ‌های آهکی خاکستری و نازک لایه با رخساره بیو آسپارایت که دارای لیتوکلاست فراوان می‌باشند. در تناوب با شیل‌های آهکی و سنگ ماسه آرژیلی سیاه‌رنگ دیده می‌شوند.

از دیدگاه چینه‌ای، این سنگ نهشته‌ها هم‌ارز بخش‌هایی از واحدهای منسوب به کربونیفر و پرمین آغازین محسوب می‌شوند که با علامت ۱CP نمایش داده شده است.

طبقاتی از سنگ آهک بدبو و کریستالیزه با رنگ خاکستری و رگه‌های فراوان که در بخش پایینی نازک لایه و در بخش‌های فوقانی ستبر لایه می‌شوند و با گذری تدریجی بر روی بخش‌های فوقانی سازند درود مشاهده می‌شوند. بیشتر همبری‌های این سنگ نهشته‌ها گسلیده بوده و در قالب رگه‌های رانده مشاهده می‌گردند. بر اساس جایگاه چینه‌ای و ویژگی‌های سنگی و فسیلی این سنگ نهشته‌های آهکی هم‌ارز سازند روت‌ه با علامت ۱P

بیش‌ترین امتیاز برای کلاس‌های سنگ‌شناسی ۲، ویژگی ساختاری ۲، ریخت‌شناسی و شیب ۲، ارتفاع نسبی ۱، کاربری و پوشش گیاهی ۲ و شرایط آب زیرزمینی ۱ است؛ بنابراین بیش‌ترین مقدار خطر به‌دست‌آمده که با جمع جبری مقادیر هر یک از گروه‌های یادشده محاسبه می‌شود ۱۰ و کمترین آن صفر خواهد بود [۱۲].

جدول (۱): عوامل ناپایداری‌های دامنه‌ای و امتیازدهی آن‌ها به روش آنبالگان

عوامل	لیتولوژی	ساختار زمین‌شناسی	هندسه شیب	ارتفاع نسبی	کاربری و پوشش زمین	وضعیت آب‌های زیرزمینی	جمع کل
حداکثر امتیاز	۲	۲	۲	۱	۲	۱	۱۰

۲-۴- عوامل تأثیرگذار بر ناپایداری دامنه‌ای بر اساس مدل آنبالگان در حوزه آبریز تنیان

۲-۴-۱- لیتولوژی

این منطقه دربرگیرنده سنگ‌هایی از دوران کهن زیستی تا نوزیستی است. رویداد چندین مرحله گسلش، برش راندگی و تغییرات ساختاری دیگر بررسی تغییرات رخساره‌ای و اندازه‌گیری ستبرا و گهگاه پیوند میان واحدهای چینه‌ای را دشوار ساخته است. کهن‌ترین سنگ‌های موجود در منطقه و حوالی آن به شرح ذیل می‌باشد:

واحد ۱pzv شامل سنگ‌های آتش‌فشانی است که با ترکیبی بازیک و آلکان از نوع کراتوفیر و اسپیلت ظاهر می‌گردد. مجموعه‌ای از سنگ ماسه سیلتی و شیل با دگرگونی خفیف و بیشینه ستبرای ۳۰ cm و میان لایه‌هایی از سنگ آهک خاکستری تیره و کریستالیزه و افق‌هایی از سنگ‌های آندزیتی و دگرسان (pz) گستره قابل‌توجهی را در برگرفته است. این نهشته‌های توریبداتی بر اساس ویژگی‌های چینه‌ای و سنی درون لایه‌های سنگ آهکی منسوب به بخش بالایی از پالئوزوئیک بوده و در بالاترین بخش‌ها توسط سنگ آهک‌های دونین بالایی و ردیف‌های شیل و سنگ آهک کربونیفر با همبری هم‌ساز^۱ پوشیده می‌گردد.

برگه‌هایی از طبقات متوسط تا ضخیم لایه از سنگ آهک خاکستری تیره (۱Z۱P) با رگه‌های کلسیتی فراوان و به‌شدت کریستالیزه در میان نهشته‌های واحد pz مشاهده می‌گردد که بر اساس کونودونتهای موجود در آن سن سیلورین - دونین برای

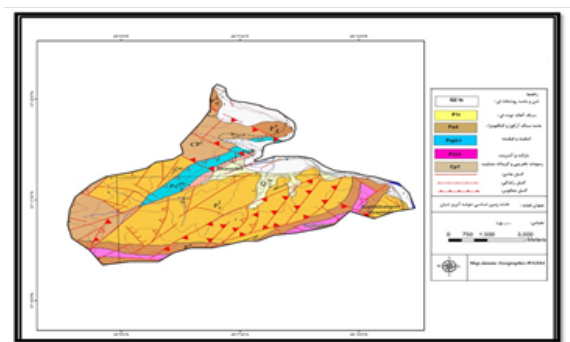
^۱ disconformity

می‌باشد. ادامه آن سنگ‌های آهکی در بخش‌های بالایی با رخساره بيو میکرایت تا میکرو اسپارایت با توجه به فسیل‌های آن (Globirelina,...) از بخش‌های آغازین آشکوب جلفین از پرمین پایانی می‌باشد که با علامت n1P در نقشه هم‌ارز سازند نسن محسوب می‌گردد. در پایان طبق بررسی انجام‌گرفته بر اساس نقشه زمین‌شناسی منطقه (شکل ۳) و تعیین ضریب اهمیت آن در مدل آنبالاگان وضعیت توزیع سازندها و سنگ‌شناسی منطقه بر اساس مساحت و ضریب اهمیت در هر واحد محاسبه و در جدول (۲) آورده شده است.

جدول (۳): وضعیت توزیع گسل در حوضه آبریز تنیان

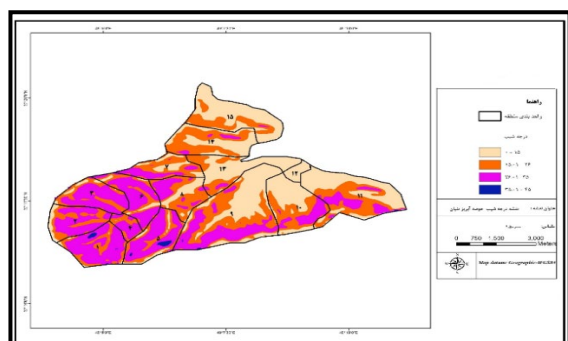
نوع گسل	تعداد در حوضه آبریز تنیان	طول گسل در محدوده مورد مطالعه (KM)	ضریب اهمیت
معکوس	۹	۲۶/۵۲	۲
راندگی	۳	۴/۳۱	۱/۵
گسل عادی	۱۸	۳۱/۷۴	۰/۸
کل	۳۰	۶۲/۵۷	-----

شکل (۳): نقشه زمین‌شناسی منطقه مورد مطالعه

۴-۲-۳- میزان شیب

بررسی‌های انجام‌شده در منطقه‌ی مورد مطالعه نشان می‌دهد که در دامنه‌هایی که شیب آن‌ها بالای ۲۰ درصد است مستعد حرکت‌های توده‌ای و لغزشی هستند. مطابق نقشه شیب بیش‌ترین مناطق دارای زمین‌لغزش در حوضه آبریز تنیان دارای شیب ۱۵ تا ۳۵ درصد می‌باشد. (شکل ۴) که ۴ گروه شیب در حوضه آبریز تنیان گروه اول: ۰-۱۵ درجه با شیب بسیار آرام ۳۵،۴٪، گروه دوم: ۱۶-۲۶ درجه با شیب آرام ۳۴،۵۲٪، گروه سوم ۲۶-۳۵ درجه با شیب نسبتاً تند ۲۹،۳۶٪ و گروه چهارم ۳۶-۴۵ درجه با شیب تند ۰،۷۲٪ توزیع شده است که در هر واحد به‌طور جداگانه مساحت ۴ گروه مذکور محاسبه و سپس با توجه به مساحت و ضریب اهمیت، درصد وزنی آن‌ها در ۱۵ واحد به تفکیک محاسبه و امتیاز نهایی در جدول (۴) آمده است.

شکل (۴): نقشه میزان شیب حوضه آبریز تنیان

جدول (۲): وضعیت توزیع لیتولوژی و ضریب اهمیت آن در حوضه آبریز تنیان

جنس	مساحت (هکتار)	درصد پوشش	ضریب اهمیت
شن و ماسه رودخانه ای عهد حاضر Q2ts	۶۹۴	۱۶/۴۲	۲
آهک های خاکستری نازک لایه (سازند روتنه) - پرمین بالایی P1r	۲۰۲۵	۴۸/۵۰	۱/۴
لایه های متناوب کنگلومرا، ماسه سنگ ، آرکوز و کوارتزیت (سازند درود) - پرمین بالایی Psd	۵۱۸	۱۲/۴۰	۱
اسلیت و فیلیت با شیبست سبز پوشانده شده- کامبرین Pzph1	۲۰۸	۴/۹۸	۰/۴
سنگهای بازیک با میان لایه های آتشفشانی آلکالین ، کربونیفر - پرمین Pzv2	۱۵۳	۳/۶۶	۰/۳
رسوبات کربناته و تخریبی- کربونیفر- پرمین (Cp1	۵۷۷	۱۳/۸۴	۰/۲

۴-۲-۲- ساختار زمین‌شناسی

منظور از ساختار، ارتباط ناپیوستگی‌های ساختاری با شیب است (شریعت جعفری، ۱۳۷۵) متغیر ساخت‌گرایی واحدهای سنگی، یکی از مناطق کم‌نظیر و درعین حال بسیار پیچیده است. با توجه

جدول (۴): درصد توزیع شیب توپوگرافی در حوزه آبریز تنیان

درجه شیب	توصیف	ضریب اهمیت	مساحت (هکتار)	درصد
۱۵-۰	بسیار آرام	۰/۵	۱۴۷۸/۴	۳۵/۴
۲۶-۱۶	آرام	۰/۸	۱۴۴۱/۳	۳۴/۵۲
۳۵-۲۶	نسبتاً تند	۱/۲	۱۲۲۵/۸	۲۹/۳۶
۴۵-۳۶	تند	۱/۷	۲۹/۲	۰/۷۲
جمع کل			۴۱۷۵	۱۰۰

۴-۲-۴- ارتفاع

جدول (۵): درصد توزیع اختلاف ارتفاع در حوزه آبریز تنیان

اختلاف ارتفاع (متر)	توصیف	ضریب اهمیت	مساحت (هکتار)	درصد
کمتر از ۱۰۰	کم	۰/۳	۶۶۰/۱۱	۱۵/۸۱
۱۰۱ - ۳۰۰	متوسط	۰/۶	۱۱۸۸/۸۹	۲۸/۴۷
بیش از ۳۰۰	زیاد	۱	۲۳۲۶	۵۵/۷۲
جمع کل			۴۱۷۵	۱۰۰

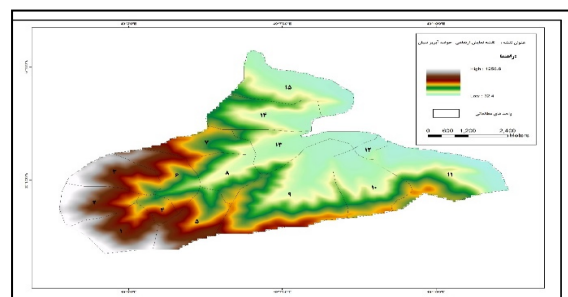
۴-۲-۵- کاربری و پوشش زمین

از نظر جغرافیای گیاهی محدوده مورد مطالعه بخشی از حوزه هیرکانی است. حوزه هیرکانی از دره ارس شروع شده تا شمال غربی خراسان امتداد می‌یابد و هرچه به سمت شرق پیش برویم فلور این حوزه فقیرتر می‌شود میزان باران سالیانه این بخش بین ۶۰۰ الی ۲۰۰۰ میلی‌متر و قسمت عمده این باران در فصل تابستان می‌بارد رطوبت زیاد جو و گرمای مناسب زمستان و ارتفاعات متوسط قسمت اعظم این حوزه را مساعد برای نمود جنگل‌هایی کرده است که از بسیاری جهات شبیه جنگل‌های غربی و جنوبی اروپا می‌باشند. جنگل‌های این حوزه را جزو جنگل‌های مرطوب و نسبتاً انبوه شناخته و آن را به دو بخش فوقانی و تحتانی تقسیم کرده است ولی بین این دو بخش حد مشخصی نمی‌توان تعیین کرد هرچند که این حد بر اثر دخالت انسان بی‌اندازه به هم خورده است.

وجود پوشش گیاهی شاداب و مناسب در هر منطقه‌ای خصوصاً در بالادست حوضه علاوه بر تأمین سلامت و امنیت جانی ساکنین پایین دست، منبعی مطمئن جهت حفاظت آب‌و خاک و جلوگیری از فرسایش خاک و ذخیره هزر آب‌ها و روان آب‌های سطحی و در نهایت جلوگیری از جاری شدن سیل و بروز خسارت و تأمین نیاز غذایی ساکنین با حفظ اکولوژی طبیعت می‌باشند.

بر این اساس پوشش گیاهی و کاربری منطقه، با توجه به میزان تأثیرگذاری آن‌ها در وقوع حرکات توده‌ای و زمین‌لغزش بر اساس نقشه تهیه شده کاربری حوضه آبریز تنیان (شکل ۶) به ۴ گروه به ترتیب گروه اول با ضریب اهمیت "۰/۳" شامل منطقه مسکونی-زمین کشاورزی با "۹/۱۸٪"، گروه دوم منطقه جنگلی انبوه با ضریب اهمیت "۰/۸" با "۷۹/۵۳٪"، گروه سوم پوشش گیاهی متوسط (باغات) با "۱/۶۷٪" گروه چهارم پوشش گیاهی پراکنده مفصلی (مزرعه) با "۹/۶۲٪" حوضه آبریز تنیان را پوشانده است و با توجه به ضریب اهمیت، مساحت ضریب اهمیت آن‌ها در واحدهای ۱۵ گانه به تفکیک محاسبه و نتیجه نهایی جهت تهیه نقشه پهنه‌بندی خطر در جدول (۶) آورده شده است.

ارتفاع در میزان و نوع بارندگی، درجه حرارت و تغییرات آن، تبخیر و تعرق، شدت تشعشعات خورشیدی و به‌طور کلی در آب‌وهوای منطقه و به همراه آن در تشکیل و توسعه خاک و نوع تراکم پوشش گیاهی اثر دارد و به همین دلیل دانستن ارتفاع متوسط، ارتفاع نقاط مختلف و بخصوص نحوه توزیع سطح با ارتفاع و اینکه چند درصد از سطح حوضه از ارتفاع معینی بالاتر یا پایین‌تر است می‌تواند در شناخت رژیم آبی حوضه کمک کند. غالباً توزیع سطح حوضه با ارتفاع، در حوضه‌های مختلف یکنواخت و متوازن نیست. در یک حوضه ممکن است یک یا چند منطقه مرتفع وجود داشته باشد؛ اما این مناطق درصد کمی از حوضه را شامل شوند و درصد زیادی در ارتفاع پایین واقع باشند. نمودار توزیع سطح بر حسب ارتفاع به منحنی هیپسومتری و نمودار فراوانی سطوح بر حسب ارتفاع به منحنی آلتی متری معروف است همان‌طور که در طبقات ارتفاعی ملاحظه می‌گردد، کمترین ارتفاع حوضه آبریز تنیان 100m و بیش‌ترین ارتفاع منطقه 1200m می‌باشد (شکل ۵)؛ لذا با توجه به نقشه ارتفاعی حاصله (شکل ۶)، ۳ گروه ارتفاعی در منطقه به دست آمده که گروه اول "۱۵/۸۱٪" با ارتفاع کمتر از 100m، گروه دوم "۲۸/۴۷٪" در ارتفاع 101m تا 300m و گروه سوم "۵۵/۷۲٪" در ارتفاع بیش از 300m به دست آمده است که گروه‌های سه‌گانه فوق با توجه به مساحت تحت پوشش در هر واحد و ضریب اهمیت آن‌ها بر اساس مدل آنبالگان به‌طور مجزا محاسبه و نهایتاً نمره ضریب اهمیت اختلاف ارتفاع بر اساس فاکتور درصد وزنی به تفکیک ۱۵ واحد بر اساس جدول (۵) محاسبه شده است.

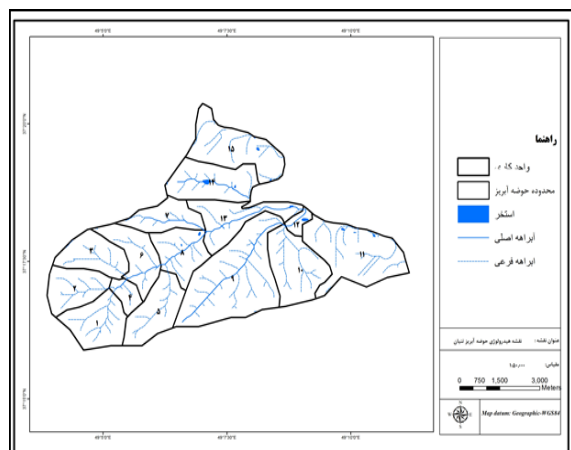

شکل (۵): نقشه اختلاف ارتفاع حوضه آبریز تنیان

جدول (۶): وضعیت کاربری در حوزه آبریز تنیان

پوشش گیاهی و کاربری	ضریب اهمیت	مساحت (هکتار)	درصد
منطقه مسکونی پرجمعیت / زمین کشاورزی	۰/۶۵	۴۹/۳۸۳	۹/۱۸
منطقه جنگلی انبوه	۰/۸	۳۸/۳۳۲۰	۷۹/۵۳
منطقه با پوشش گیاهی متوسط (باغات)	۱/۲	۶۹/۸۳	۱/۶۷
منطقه با پوشش گیاهی پراکنده و فصلی (مزرعه)	۱/۵	۴۰/۱۵۲	۹/۶۲
جمع کل		۴۱۷۵	۱۰۰

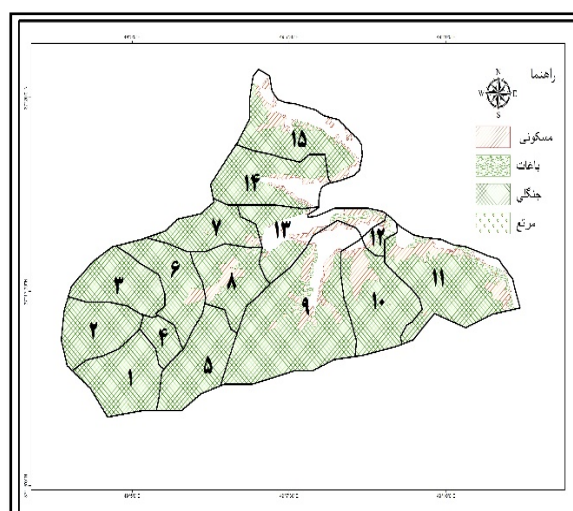
دامنه‌ای در واحدهای ۱۵ گانه محاسبه و در جدول نهایی (۷) آورده شده است.

شکل (۷): نقشه هیدرولوژی حوضه آبریز تنیان

جدول (۷): وضعیت توزیع عامل منابع آبی در حوزه آبریز تنیان

وضعیت آبهای سطحی	ضریب اهمیت	طول (متر)
جریانهای رده ۱ موقت (نم دار)	۰/۲	۳۸۳/۴۹
جریانهای رده ۲ موقت (مرطوب)	۰/۵	۳۳۲۰/۳۸
جریانهای رده ۳ دائمی (در حال جریان)	۱	۶۹/۸۳

شکل (۶): نقشه کاربری حوضه آبریز تنیان

۵- نتایج و بحث

با توجه به توضیحات فوق‌الذکر نتیجه جمع‌بندی امتیازات مکتسبه برای ۶ عامل بر اساس مدل آنبالاگان در هر واحد در جدول (۸) و نقشه (۸) به‌دست‌آمده است که نشان می‌دهد پهنه‌بندی حرکات دامنه‌ای در حوضه آبریز تنیان بر اساس عوامل ۶ گانه دخیل در مدل آنبالاگان در واحدهای ۱۵، ۱۴، ۹ و ۸ به مساحت 1606hec با خطر زیاد معادل ۳۸ درصد و واحدهای ۱، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۱۰، ۱۱، ۱۲ و ۱۳ به مساحت 2350hec معادل ۵۶ با خطر متوسط و واحد ۲ به مساحت 219hec معادل ۶ با خطر کم ارزیابی می‌شود؛ و به عبارتی ۴ واحد کاری با خطر زیاد معادل ۳۸ درصد حوضه، ۱۰ واحد کاری با خطر متوسط معادل ۵۶ درصد حوضه، ۱ واحد معادل ۶ درصد حوضه با خطر کم می‌باشد ضمناً در مشاهدات میدانی شخص شده که در مناطق با خطر زیاد ۷ مورد و در مناطق با خطر متوسط ۲ مورد رانش و خزش رخ داده است.

۴-۲-۶- هیدرولوژی

با توجه به نقش آب در زدودن سیمان و شل نمودن سازندها جهت ایجاد حرکات دامنه‌ای لذا بر اساس بررسی نقشه هیدرولوژی حوضه آبریز تنیان (شکل ۷) وضعیت منطقه ۳ نوع جریان سطحی شناسایی گردید که با توجه خصوصیات فعالیت آن در طول سال (دائمی یا فصلی) ضریب اهمیت آن‌ها بر اساس مدل آنبالاگان تعریف گردید؛ لذا در بررسی این عامل که عمدتاً خطی می‌باشد عامل تراکم (مساحت/طول) در واحدهای ۱۵ گانه به‌طور مجزا برای هر ۳ نوع جریان محاسبه گردید و از طرف دیگر با توجه به وجود استخر و مزرعه در منطقه و نقش آن در تغذیه آب زیرزمینی درصد وزنی ضریب اهمیت آن عامل هم بر اساس توزیع مساحت محاسبه شده است در پایان با توجه به ضریب اهمیت و وضعیت آب‌های سطحی ۴ گانه در ایجاد حرکات

شکل (۹): تصاویری از وقوع زمین لغزش در محدوده منطقه مورد مطالعه

جدول (۸): محاسبه عامل‌های ۶ گانه آنبالاگان در ایجاد حرکات دامنه‌ای به تفکیک گانه آبریز تنیان

عمل زون	اختلاف ارتفاع	تغییر مساحت سطح	تغییر زاویه شیب	اختلاف ارتفاع	کاربری	منابع آبر	امتیاز کل	خطر متوسط
۱	۱/۱۱	۱/۱۱	۱/۰۹	۱	۰/۸	۰/۲	۵۵۴	خطر متوسط
۲	۰/۷	۰/۹۷	۰/۹۹	۱	۰/۸	۰/۲	۴/۶۶	خطر کم
۳	۱/۱۲۵	۰/۸	۱/۰۳	۱	۰/۸	۰/۲۸	۵/۰۳۵	خطر متوسط
۴	۰/۹۰۵	۱/۰۵	۱/۰۴	۱	۰/۸	۰/۵۵	۵/۳۴۵	خطر متوسط
۵	۱/۲۶	۱/۱۸	۱/۰۴	۱	۰/۸	۰/۳۶	۵/۶۴	خطر متوسط
۶	۱/۱۱۵	۱/۰۳	۱/۰۳	۱	۰/۸	۰/۵۲	۵/۵۱۵	خطر متوسط
۷	۱/۰۵	۱/۱۸	۰/۳۳	۱	۰/۷۹	۰/۳۵	۵/۲	خطر متوسط
۸	۱/۵۰	۲	۰/۷۲	۰/۶۶	۰/۸۹	۰/۳۴	۶/۱۱	خطر زیاد
۹	۱/۱۲	۱/۳۸	۰/۸۰	۰/۸۵	۰/۸۷	۰/۸۳	۶/۱۵	خطر زیاد
۱۰	۱/۲۱۵	۱	۰/۲۲	۱	۰/۷۸	۰/۱۲	۵/۶۰	خطر متوسط
۱۱	۱/۱۷	۱/۵۱	۰/۷۱	۰/۵۷	۰/۸۷	۰/۱۱	۵/۵۴	خطر متوسط
۱۲	۱/۳۰	۱/۱۵	۰/۵	۰/۳۹	۰/۸۹	۱	۵/۹۳	خطر متوسط
۱۳	۱/۵۶۵	۰/۹۴	۰/۶	۰/۵۲	۱/۰۴	۰/۹۷	۵/۶۳۵	خطر متوسط
۱۴	۱/۱۵	۱/۴۳	۰/۶۸	۰/۶۷	۰/۸۹	۰/۸	۶/۶۵	خطر زیاد
۱۵	۱/۱۵	۲	۰/۵۸	۰/۴۶	۰/۹۸	۰/۸۱	۶/۸۱۵	خطر زیاد
میانگین	۱/۲۸	۱/۳۲	۰/۸۲	۰/۸۰	۰/۸۵	۰/۵۸	۵/۶۹	خطر متوسط

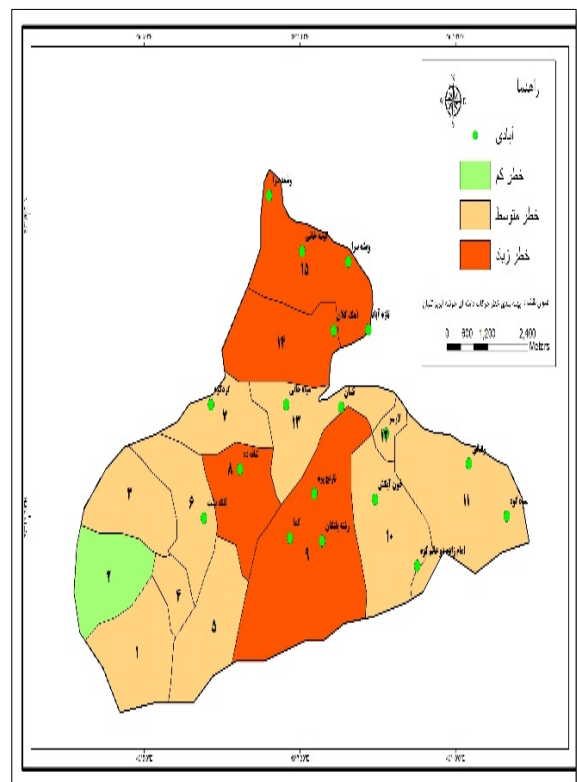
۶- نتیجه‌گیری و پیشنهاد

۶-۱- نتیجه‌گیری

۱. بررسی نقشه پهنه‌بندی خطر وقوع حرکات دامنه‌ای در حوضه آبریز تنیان نشان می‌دهد حدود ۵۶٪ حوضه آبریز در محدوده با خطر متوسط قرار دارد که از طرفی توسعه مناطق مسکونی و به تبع آن تغییر کاربری ناشی از آن خود عاملی در بی‌ثباتی دامنه‌ها می‌باشد که بررسی عکس‌های هوایی در سال‌های ۲۰۱۶ و ۱۹۸۴ توسط نگارنده در محدوده منطقه مورد مطالعه نشان‌دهنده رشد "۱/۱۳٪" مناطق مسکونی در فاصله ۳۲ سال می‌باشد

۲. اغلب دامنه‌های مشرف به آبراهه‌های اصلی که از سازندهای سست تشکیل شده‌اند، با خطر بالای زمین لغزش روبه‌رو بوده و بخش‌های وسیعی از زمین‌های باغی در دامنه‌های مشرف به آبادی‌ها به علت تغییر کاربری‌ها سبب ایجاد ناپایداری در منطقه مورد مطالعه شده است. همان‌طور که در نقشه پهنه‌بندی نیز مشخص است، پهنه‌هایی با خطر زیاد اغلب در نزدیک روستاها و محل عبور جاده قرار گرفته‌اند. همچنین، ناپایداری ژئومورفولوژیک دامنه‌ای رابطه مستقیمی با شیب توپوگرافی و ساختاری، مقدار سازندهای سطحی و نوع آن و مواد هوزده و آب‌های زیرزمینی دارد.

۳. نتایج حاصل از بخش زمین‌شناسی، نشان می‌دهد که در مناطق با خطر زیاد و متوسط دارای شن و ماسه رودخانه‌ای (عهد حاضر)، لایه‌های متناوب کنگلومرا، ماسه‌سنگ (سازند درود) - پرمین بالایی به دلیل خردشدگی فراوان، مقاومت کمی داشته و

شکل (۸): نقشه وضعیت پهنه‌بندی حرکات دامنه‌ای در واحدهای ۱۵ گانه حوضه آبریز تنیان

۶. پوشش گیاهی بومی (همانند درخت توسکا، گردو و...) به‌منظور جلوگیری از فرسایش خاک تقویت گردد.

۷. مطالعات اصلاح و تغییر کاربری اراضی و ارائه کاربری‌های مجاز خصوصاً با توجه به مطالعات پهنه‌بندی زمین‌لغزش در کوتاه‌مدت و درازمدت (به‌خصوص در مناطق با خطر زیاد و متوسط) مدنظر قرار گیرد.

۸. توده‌های حساس که احتمال حرکت داشته با احداث دیواره‌های نگه‌دارنده (حائل) مهار گردد.

۹. نسبت به سبک‌سازی زمین‌های مناطق رانشی و کاهش سطوح شیب‌دار با تراس‌بندی اقدام لازم صورت پذیرد.

۱۰. چون در بالادست منطقه لغزش، نهر آبیاری جهت مشروب نمودن زمین‌های کشاورزی منطقه وجود دارد؛ لذا در این قسمت‌ها انتقال آب باید از طریق کانال‌های سبک فلزی و یا از طریق کانال‌های بتونی صورت گیرد تا مشکل بالادست منطقه لغزش یافته را تهدید نکند و بتوان در پایین‌دست منطقه لغزشی با تمهیدات لازم، اقداماتی را انجام داد.

۶-۲-۲- پیشنهاد پژوهشی (توسعه‌ای)

توسعه این نوع مطالعات در مقیاس بزرگ‌تر و در سایر مناطق به‌عنوان یکی از پیوست‌های اصلی مطالعات پدافند غیرعامل در حوزه مکان‌یابی و آمایش سرزمین پیشنهاد می‌گردد.

۷- مراجع

- [1] H. Ziaei, "Principles of Watershed Engineering," Publications, Imam Reza University, 2001. (in Persian)
- [2] Y. Niazi, M. R., Eghtesadi, A. Talebi, S. Arkhi, and M. H. Mokhtari, "Evaluation of the efficiency of a bivariate statistical model in landslide risk prediction (Case study: Ilam Dam basin)," Iranian Journal of Watershed Management Science and Engineering, Vol. 10, pp. 9-20, 2010. (in Persian)
- [3] MahdaviFar, Mohammad Reza, Montazer Al-Ghaem, "Scout Studies of Landslide Hazard Zoning in South Central Alborz", International Institute of Seismology and Earthquake Engineering, Research Project Report, 2003. (in Persian)
- [4] Mohammadi, Amin and Masaedi, Abolfazl, "Study of the efficiency of Haizi-Samiei model in landslide risk zoning (StudyCase Study: Qoijegh Basin, Golestan Province, 2nd Conference on Watershed Management and Soil and Water Resources Management, Shahid Bahonar University of Kerman, pp. 387-394, 2005. (in Persian)

در نتیجه از استعداد لغزش برخوردارند. در نتیجه رویداد یک زمین‌لغزه، حجم توده و تخلخل آن افزایش می‌یابد که به‌نوبه خود منجر به افزایش آب جذب‌شده می‌گردد و سبب تشدید ناپایداری می‌گردد.

۴. گسترش زیاد آب‌های سطحی (استخر و مزرعه) و از طرفی روان آب سطحی در مناطقی که دارای تراکم جمعیتی می‌باشد و تغییرات کاربری ناشی از توسعه مناطق مسکونی در تشدید حرکات دامنه‌ای مشهود می‌باشد

۵. پوشش گیاهی یکی از عوامل اساسی حفاظت از خاک در مقابل فرسایش بوده و نقشی اساسی در ایجاد تعادل دینامیکی محیط بر عهده دارد. درختان با جذب قطره‌های باران، از افتادن این قطره‌ها بر روی زمین و فرسایش خاک و نیز ایجاد روان آب (Runoff) جلوگیری به عمل می‌آورند. از سوی دیگر پیوند میان اجزا و ذرات خاک توسط ریشه گیاهان تأمین می‌شود که بیانگر نقش مهم گیاه در مقابل فرسایش است. از بین رفتن پوشش گیاهی در سال‌های اخیر در حوضه آبریز تنیان ناشی از تغییر کاربری و توسعه مناطق مسکونی به دلیل مهاجرت و توریستی بودن منطقه، آسیبی بسیار جدی بر این منطقه وارد آورده است که از جمله نتایج مخرب آن افزایش حجم روان آب و فرسایش خاک و شستشوی دیواره‌های کنار رودخانه و آبراهه‌ها است که می‌تواند منجر به آغاز یا تشدید ناپایداری‌های دامنه‌ای گردد.

۶-۲-۶- پیشنهادها

۶-۲-۱- پیشنهادهای اجرایی (کاربردی)

۱. با برنامه‌ریزی مدون نسبت به تخلیه و اسکان جمعیت (مناطق رانشی مسکونی، نارنج پره، شانندی و...) در منطقه ایمن از حرکات دامنه‌ای اقدام لازم صورت پذیرد
۲. برای پایدارسازی دامنه‌ها نسبت به متراکم نمودن خاک از طریق زهکشی اقدام لازم صورت گرفته و از نفوذ آب به آن جلوگیری شود.
۳. در توسعه برنامه‌های عمرانی و ساخت‌وساز و تجمع مراکز جمعیتی به پایداری دامنه‌ها توجه شده و مکان‌یابی صحیحی برای آن صورت پذیرد.
۴. از هرگونه تغییر کاربری اراضی و نابودی پوشش گیاهی در محدوده لغزشی (خطر زیاد و متوسط) جلوگیری به عمل آید.
۵. از ساخت‌وساز و بارگذاری جدید بر روی محدوده لغزشی (مناطق با خطر زیاد) جلوگیری شود.

- heights of Hezar Masjed)", Geographical Quarterly, no. 4, pp. 241-259, 2014. (in Persian)
- [10] Madadi, Aqil, "Study of geomorphological instability of Saeen Pass (between Nir and Sarab city, Azerbaijan region) using Anbalagan method", Journal of Geography and Environmental Planning, no. 37, pp. 94-77, 2009. (in Persian)
- [11] Mashmol, Kouch and Kiomarsian, Karim, "Landslide assessment and zoning of Fuzzy-AHP method within the Maragheh-Hashtrood freeway project (part two)", Journal of Passive Defense, Imam Hossein University, no. 2, pp. 23 -30, 2020 (in Persian)
- [12] Anbalagan, R., Singh, Bhawani., "Landslide hazard and risk assessment mapping of mountainous terrains- a case study from Kumaun Himalaya", India, Engineering Geology, vol. e 43, Issue 4, pp. 237-246, 1996.
- [13] "National Earth Sciences Database" at www.ngdir.ir (in Persian)
- [14] Anbalagan R., "Landslide Hazard Evaluation and Zonation Mapping in Mountainous Terrain, Engineering Geology", vol. 32, p. 269.
- [5] Fell, R. Corominas, J. Bonnard, CH., Cascini, L., Leroi, E., Savage, Z. S., Guidelines for Landslide Susceptibility, Hazard and Risk Zoning for land Use Planning, Engineering Geology, vol. 102, pp. 85-98, 2008.
- [6] Kumar Dahal, R, Predictive Modeling of Rainfall-induced landslide in the Lesser Himalaya of Nepal Based on Weights of evidence, Geomorphology, vol. 102, pp. 496-510, 2008.
- [7] Amir Heidari, Abolghasem and Ebrahimi, Majid and Habibollahian, Mahmoud and Zanganeh Asadi, Mohammad Ali, "Investigation of slope geomorphological instability by Anbalagan method using GIS (Case study: Kalat watershed at the heights of Hezar Masjed)", Geographical Quarterly, no. 4, pp. 241-259, 2014 (in Persian)
- [8] at the heights of Hezar Masjed)", Geographical Quarterly, no. 4, pp. 241-259, 2014. (in Persian)
- [9] Amir Heidari, Abolghasem and Ebrahimi, Majid and Habibollahian, Mahmoud and Zanganeh Asadi, Mohammad Ali, "Investigation of slope geomorphological instability by Anbalagan method using GIS (Case study: Kalat watershed at the

Landslide Risk zoning by Anbalagan Method Using GIS (Case Study: Tanyan Dehestan watershed)

D. Eghdami Tafti*

Abstract

Landslide is a sudden integrated movement of a volume of soil and material on the surface of the slopes that is transferred to the downstream of the slopes. In recent years, the occurrence of landslides in the northern regions of the country has increased due to land use changes, forest destruction and road construction. Landslides and rockfalls are examples of mass movements of the earth, landslides on mountain and forest roads cause direct and indirect damages in various ways, and damages include restrictions on forest management and exploitation, destruction and destruction of habitats. Also, in addition to the loss of lives, landslides cause major financial losses, the loss of livestock of villagers and the destruction of infrastructure and agricultural lands; Therefore, by knowing about landslides, it is possible to prevent their occurrence and stabilize the landslide. This research, using the descriptive-analytical method and using field observations and documentary and library studies, investigated the range movements in the watershed of Tanyan district and according to the analysis of the geological map, faults, topography, slope, direction of slope, land use and its changes. In the past years, it has zoned the areas prone to landslides based on the Anbalagan model in 15 working units and has fully identified the sensitive areas; Therefore, high risk areas with an area of 1,606 hectares equivalent to 38%, medium risk areas with 2,350 hectares equivalent to 56% and low risk areas with 219 hectares equivalent to 6% were determined, and at the same time, it has provided necessary solutions to reduce damages and injuries. This can help planners and decision-makers in various fields such as soil and natural resource protection management, environment, determining road routes, passive defense (facilitating crisis management, planning, locating, etc.) in the watershed of Tanyan village.

Key Words: *Landslide, Anbalagan Model, Watershed*

* PhD student in the field of strategic management of non-operational defense, National Defense University and Higher Research Institute, Tehran, Iran. (eghdami56@mailfa.com)- Writer-in-Charge